

Божо ЋОРИЋ /Београд/

ЗЛОУПОТРЕБА ЈЕДНОГ ЛИНГВИСТИЧКОГ ТЕРМИНА

Према стратификационој концепцији¹ централно место међу формама неког језика заузима она коју карактеришу, поред осталог, уређеност, нормативност, кодификованост, стабилност, обавезност, надрегионалност, универзалност, стилска диференцијација, писмо и сл. Та се форма у складу са духом и традицијом сваког језика различито именује, при чему доминирају синтагматски називи у чијем саставу налазимо значења повезана са речима књига и писмо. У србистици традиционални назив је *књижевни језик*. Као његов еквивалент под утицајем западне социолингвистичке традиције раширио се назив *стандардни језик*.²

Око овог млађег термина и у вези са њим створен је последњих деценија читав један појмовно-терминолошки комплекс препознатљив по заједничком сегменту — *стандард*. Социолингвистичка литература користи, наиме, називе типа: *стандард*, *стандардизација*, *стандардан* / *стандардни*, *стандардни језик*, *стандардологија*, *стандардизовати*, *стандардолог*, *стандардолошки* (прид. и прил.), *стандардност*, *супстандард*, *супстандардан* и сл.

Овај заједнички сегмент *стандард* „има своју примарну, инструменталну страну у техници и материјалној производњи”³. Отуда се и остали називи, изведени од овог корена, могу, наравно, наћи и у раз-

---

¹ По тој концепцији књижевном / стандардном језику а priori припада највиши социолингвистички статус. Исп. Нешчименко 2003, 12.

² Исп. на пример за немачки језик **Бусман 2002: Standardni jezik** [такође: Hochsprache, nacionalni jezik]. Од 70-их година уобичајена дескриптивна ознака за историјски легитимисану, надрегионалну, говорну и писану језичку форму средњег, тј. вишег друштвеног слоја; у том смислу употребљава се као синоним са (вреднујућом) ознаком Hochsprache.

³ Симић 1996, 46-47.

ном другим областима живота. Ипак, неки од њих долазе само или преваходно у вези са језичким феноменима. Такви су, рецимо, *стандардолог*, *стандардологија*⁴, *супстандард* и *супстандардан*.

Стандардолог би требало да буде неко ко се бави стандардологијом, а стандардологија је дисциплина која се бави *стандардним језиком*, односно *стандардом*, односно *стандардима* у језику.

Наравно, синтагматски назив *стандардни језик* везан је искључиво за лингвистику⁵. У свим лингвистичким речницима он је синонимичан са другим називима који се у разним земљама користе као ознака за надрегионалну форму језика, какви су књижевни језик, литерарни језик и сл. Тако употребљен, *стандардни језик* се јавља као скупни назив за све друге ознаке истог појма: једнако онако како се у славистици користи назив *црквенословенски језик*, за све редакције старословенског.

Има, међутим, научника, који покушавају да ове називе диференцирају, и то тако што би се назив који репрезентује рецимо *књижевни језик* везао за језик књижевности.⁶

⁴ Исп. дефиницију у Анић 1998: **standardologija** ž (+ *potenc.*) proučavanje standardnog jezika.

⁵ Тешко је казати кад се овај назив појавио. У напред цитираном немачком лингвистичком речнику стоји да је то од седамдесетих година уобичајена дескриптивна ознака за надрегионалну језичку форму. Ово се поклапа, поред осталог, са чињеницом да је речник Ахманове који је штампан 1966. и у коме стоји да је стандардни језик исто што и литерарни језик, па се онда дефиниција појма даје под одредницом језик литерарни. Она не наводи одакле је овај синтагматски назив преузела, али поређењем са Симеоновим речником, који даје извор уз дефиницију, могло би се казати да је сам назив, а можда и дефиниција, узета из једног лингвистичког речника изашлог у Њујорку 1954⁵, што значи да се овај назив јавио шездесетих година прошлог века.

⁶ Исп. у Ивић 1983, 211: „Termin književni jezik je zaista bolji nego standardni jezik ako oni znače isto. Nevolja je u tome što njihovo značenje nije uvek sasvim jednako. Književni jezik je pre svega jezik književnosti i nije sasvim jasno u kojoj meri on obuhvata npr. stručnu terminologiju. Ako je standardizovana ona svakako spada u standardni jezik, ali da li se nazivi delova lokomotive ili hemijskih jedinjenja mogu ubrojati u književni jezik? Akademik Stevanović je inače protivnik oslanjanja opisa i normiranja književnog jezika na novinsko štivo, koje on ne smatra pravim predstavnikom tog jezika. S druge strane, u književnosti ima mnogo toga što ne pripada jezičkom standardu. Mnogi pisci danas upotrebljavaju elemente slenga ili dijalektizma u svojim delima. Zbog svega toga raširena je upotreba pomenutih dvaju termina kao delimično sinonimičnih: njihova značenjska polja se ukrštaju. To su dva kruga koji imaju veliku zajedničku površinu, ali izvan nje ostaju na obe strane područja koja pokriva samo jedan ili drugi od tih termina. Razume se, u takvom slučaju oba termina bi imala mesta u terminološkom sistemu.” У истом правцу размишља се и у Бугарски, 1996, 249.

Често се уместо овог двочланог употреби једночлани назив — *стандард*. „Pod određenim društveno-ekonomskim i političkim uvjetima, nerijetko povezano s javljanjem svijesti o nacionalnom identitetu, u trenutku kad implicitna norma na širem području, najčešće državnom teritoriju, više ne može zadovoljavati komunikacijske potrebe, na osnovi te implicitne norme stvara se eksplicitna norma — to je jezični **standard** ili **standardni jezik**, a proces njegova stvaranja naziva se **standardizacijom**.”⁷ Дакле, **стандард** и **стандардни језик** су, по овом аутору, исто; до те језичке форме стиже се **стандардизацијом**.

Стандардизација, тако произилази, постаје врло значајан појам у стандардологији. Без њега, видимо, нема стандарда, односно стандардног језика. Срећемо такве ставове и на другим местима: „Proces izgrađivanja jezičkih normi naziva se **jezička standardizacija**, a njegov rezultat je **standardni** ili **književni jezik**.”⁸ Или: „Konačan rezultat standardizacije standardni je jezik,...”⁹ Овакве дефиниције дају повода за закључак да се о стандардизацији може говорити само до момента настанка стандарда/стандардног језика.

Судећи, међутим, по употреби овог појма у лингвистичкој литератури, по тематици научних конференција, по насловима реферата на научним скуповима, као и по томе што постоји *Одбор за стандардизацију српског језика*, види се да је реч о процесу који траје, а не о нечему што има једнократну функцију. Стандардизација, овако схваћена, представља неку врсту инструмента којим се континуирано споља интервенише у језику. Те се интервенције очитују у стручним препорукама упућеним учесницима у комуникацији с циљем да се повећа њена ефикасност и култивисаност. Свему томе би требало да претходе свеобухватна систематска истраживања која обухватају не само језичка средства у традиционалном лингвистичком смислу, него се узимају у обзир и социјални, социопсихолошки, културни и други фактори. Само се тако може постићи неопходна објективност.

Схваћена овако или онако, *стандардизација* постаје врло фреквентна реч у лингвистичким радовима који се тичу престижне форме националног језика, тј. оне форме за коју наши лингвисти користе називе као што су: *српски стандардни језик*, *стандардни српски језик*, *српски језички стандард*, *савремени српски језички стандард*¹⁰, *српски стан-*

⁷ Шкиљан 1987, 148.

⁸ Бугарски 1996, 244.

⁹ Шкиљан 2002, 121.

¹⁰ Фекете 1999, 170.

дард, *стандардни српски* и сл. Иза ове шуме назива крије се садржај створен стандардизацијом одређеног српског језичког корпуса. Овај се процес одвијао у периоду од 1818. до 1868, дакле средином 19. века¹¹. Има, додуше, и друкчијих мишљења: стандардизација се одвијала непосредно после Вукове победе и смрти, па се у том смислу термин стандардни језик може примењивати само кад је реч о 20. веку.¹²

Важно подручје интересовања *стандардолога* су дублети, односно двострукости којима је српски језик одувек обиловао, а који се, из ових или оних разлога, јављају и у савременом периоду. Интервенције лингвиста огледају се у томе што се, у стручним у научним радовима дају одређене препоруке и сугестије базиране на одређеним (социо)лингвистичким критеријумима. Каткада, међутим, целовита и објективна анализа изостаје, па се главним аргументом за понуђено решење јавља неки од назива (термина) са карактеристичним сегментом *стандард*. Уз такву, најчешће недовољно образложену препоруку, стоји и позивање на целу науку о језику, односно на неку институцију која се бави стандардизацијом, а у којој предлагач препоруке има, начелно, једну од водећих улога.

У Списима *Одбора за стандардизацију српског језика* може се прочитати следећа препорука: „пошто се према *српском језичком стандарду* наш континент зове Европа, онда је потпуно природно да и назив новчанице Европске уније буде евро”.¹³ Остављајући по страни чињеницу да се препорука заснива само на једном једином аргументу (назив континента), скренућемо пажњу на синтагму *српски језички стандард*. У суштини, она је овде непотребна будући да је споменути облик имена континента карактеристичан за српски језик као такав. Јасно је, дакле, да је у недостатку јаче аргументације, требало нешто придодати не би ли се јавност приклонила понуђеној препоруци.

У једном другом саопштењу (Политика, 16. јун 2004) истог Одбора стоји да се према *српском језичком стандарду* „језик бошњачке националне заједнице у Србији... може звати искључиво бошњачки језик”. Дакле, опет — не према *српском језику* као таквом, него према *стандарду*. Значи ли то да изван стандарда постоје и друкчије могућности,

¹¹ „Током proteklih vek i po egzistencije standardnog jezika u ovom sistemu uočavaju se izvesne promene”, стоји у једном прилогу с краја прошлог века. Исп. Антонић 1999, 133.

¹² Исп. Ивић 1991а, 302 (у напомени). Међутим, у истој књизи Ивић има чланак у коме говори о стандардном језику у другој половини 19. века. Исп. Ивић 1991б.

¹³ Бр. II, Београд 1999, стр. 27 (копиран чланак из Политике од 6. јануара 1999).

а у стандарду само тако. Никад се не каже где је и ко је то за српски језик тако стандардизовао. И даље: „Српска наука о језику је недвосмислена у томе да се језички стандард Бошњака у српском језику може означити само синтагмом бошњачки језик, истакао је председник Одбора за стандардизацију српског језика академик Иван Клајн, у одговору скупштинском Одбору за просвету.” Две су ствари необичне у овој изјави: на основу чега Иван Клајн мисли да је српска наука о језику недвосмислена у том погледу, и друго — на основу чега тврди да постоји *језички стандард Бошњака*. И уопште — који смисао овде уопште има реч *стандард*. До *стандарда*, тј. *стандардног језика*, долази се мучним и често дугим процесом стандардизације. А кад су то и којим путем Бошњаци створили *стандард*, остаје нејасно. Сличну констатацију налазимо и нешто касније (Политика, 19. 2. 2005): „Према неподељеном мишљењу чланова Одбора, језик Бошњака се, према *српском језичком стандарду*, може назвати само ‘бошњачки’, а никако ‘босански’”. Сад се говори о неподељеном мишљењу чланова Одбора, не спомиње се више комплетна наука о језику. Али, ударни аргумент је и овде *српски језички стандард*. У информацији за јавност (Политика, 16. 02. 2005) Иван Клајн ће додати да српска наука не може утврђивати назив језика у *бошњачком језичком стандарду* (sic) „...упркос томе што су се челници бошњачког народа и *бошњачког језичког стандарда*...определили”.

У истом новинском прилогу се каже „да је комисија за односе с јавношћу, која обавља послове Одбора између годишњих седница, реаговала на више питања грађана и институција, посебно о нормирању појединих нових термина у нашој пракси.” У чланку се не каже шта овде значи *наша пракса*. Ако је реч о *термину*, онда се зна да термин припада одређеној науци, научној области, а одатле се, секундарно, може пренети и у друге видове комуникације. Ако је тако, онда се не види зашто би се лингвисти мешали у послове других. Отуд чуди изјава Одбора „да би требало користити термин ‘*порез на додатну вредност*’, а не ‘*порез на додату вредност*.’” Не види се којим су се критеријумима аутори саопштења служили кад су овако реаговали, кад су, дакле, елиминисали једну на штету друге терминологиране синтагме. „Челницима” споменуте комисије Одбора, изгледа, нису ни потребни аргументи, односно није ни потребно образложење понуђеног става: довољно је да иза њих стоји снага лексема као што су *стандардизација* и *стандард*.

Могао би се из напред реченог стећи утисак како се аутор ових редова противи употреби напред наведених термина са сегментом *стандард*. Утисак је, међутим, погрешан. Термини *стандардизација*, *стандард*, *стандардни језик* нашироко се употребљавају у светској и нашој лингвистици. Ипак ваља констатовати следеће: домаћи термин *књижевни језик* је бољи, ако је реч о синонимима.

Они који користе термин *стандардни језик* и/или *стандард* обично не знају шта стоји иза таквог назива. Наиме, називе као што су *стандардни језик* и/или *стандард*, а тако и *књижевни језик* најчешће и не треба користити: сасвим је довољно казати *језик*, рецимо *српски језик*, *бугарски језик*, *немачки језик*, *холандски језик* итд., јер *језик* неутрално већ подразумева *књижевни/стандардни језик*, а не, рецимо, дијалекат. Они који често употребљавају термин *стандардни језик*, односно *стандард*, као да не знају да је основно својство тог појма — надрегионалност. Кад се, уопште, посеже за *стандардизацијом*? Посеже се, наравно, онда кад се жели побољшати надрегионална комуникација. А готово све што се на просторима српскохрватског језика протеклих неколико деценија чинило на том плану, имало је обрнут резултат: стандардизације је била процес којим се надрегионална комуникација редуковала. У том смислу иду, на жалост, и неки потези који се вуку под окриљем термина *стандардни језик*, *стандард*, *стандардизација*. Њихова нападно честа употреба у тренутку доношења препорука у спорним језичким питањима има карактер злоупотребе¹⁴. Наиме, дублетне форме типа *евро* : *евро*, *порез на додату вредност/вриједност* : *порез на додатну вредност/вриједност* и сл. јављају се на свим просторима српског језика, дакле како у Србији, тако и Црној Гори и Републици Српској, и то негде са претежнијом употребом једног, друге другог лика номинацијā. Ова чињеница наметала је потребу за свеобухватнијом анализом актуелне праксе, као и ширим консултацијама међу компетентним стручњацима (лингвистима, економистима, онима који се баве монетарним и фискалним питањима и сл.). Без таквог односа према стандардизацији, уместо очекиване надрегионалне унификације постиже се супротан ефекат: двојство или остаје, или се унификација реализује унутар појединих регија.

¹⁴ О последицама тенденциозне употребе термина *стандардни језик*, у друкчијем контексту, види и код Маројевић 1996, 51.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Анић³1998**: Vladimir Anić, „Rječnik hrvatskoga jezika”, Zagreb: Novi Liber.
2. **Антонић 1999**: Ivana Antonić, „Neke napomene u sistemu sentencijalnih formi za iskazivanje vremena u standardnom srpskom jeziku”, in: Актуелни проблеми граматике српског језика, Суботица-Београд: Градска библиотека Суботице/Народна библиотека Србије/Институт за српски језик САНУ.
3. **Бугарски 1996**: Ranko Bugarski, *Uvod u opštu lingvistiku*, Beograd: Čigoja štampa i XX vek.
4. **Бусман³2002**: Hadumod Bussman, *Lexikon der Sprachwissenschaft*, Stuttgart: Kröner.
5. **Ивић 1983**: Pavle Ivić, „Књижевни и стандардни језик”, in: Језик у савременој комуникацији, Београд: Центар за марксизам Универзитета у Београду, 211.
6. **Ивић 1991а**: Павле Ивић, „Два аспекта Вуковог дела”, у: Павле Ивић, *Изабрани огледи II*, Из историје српскохрватског језика, Ниш: Просвета, 301-314.
7. **Ивић 1991б**: Павле Ивић, „Стандардни језик Срба и Хрвата у другој половини деветнаестог века”, у: Павле Ивић, *Изабрани огледи II*, Из историје српскохрватског језика, Ниш: Просвета, 277-299.
8. **Маројевић 1996**: Радмило Маројевић, „Аутохтоно, позајмљено и интернационално у српској терминологији”, in: Стандардизација терминологије, Београд: Саавезни завод за стандардизацију, Институт САНУ, YU форум квалитета, 49-52.
9. **Нешчименко 2003**: Галина Парфенјевна Нешчименко, *Языковая ситуация в славянских странах*, Москва: Наука.
10. **Симеон 1969**: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I-II*, Zagreb: Matica hrvatska.
11. **Симић 1991**: Радоје Симић, *О нашем књижевном језику*, Никшић: НИП Универзитетска ријеч.
12. **Симић 1996**: Радоје Симић, „Нормативистика, стандардологија, кодикологија (лингвистичка)”, in: Стандардизација терминологије, Београд: Савезни завод за стандардизацију, Институт САНУ, YU форум квалитета, 45-48.
13. **Фекете 1999**: Егон Фекете, „Настава граматике и развојни процеси савременог српског језичког стандарда”, in: Актуелни проблеми граматике српског језика, Суботица-Београд: Градска библиотека Суботице/Народна библиотека Србије/Институт за српски језик САНУ.
14. **Фекете 2002**: Егон Фекете, „Стижу нове европске новчанице, ЕУРО ИЛИ ЕВРО?”, in: *Језичке доумице*, Београд: Апостроф, 56-58
15. **Шкиљан³1987**: Dubravko Škiljan, *Pogled u lingvistiku*, Zagreb: Školska knjiga.
16. **Шкиљан 2002**: Dubravko Škiljan, *Govor nacije*, Zagreb: Golden marketing.

Božo ĆORIĆ

THE ABUSE OF A LINGUISTIC TERM

Summary

In Serbistics (Serbo-Croatistics), during the last decades, a complete notional and terminological inventory, recognizable under its common segment — standard, is created. Namely, the sociolinguistic literature uses the nominations like: *standard* („standard”, noun), *standardizacija* („standardization”), *standardan* — *standardni* („standard”, adjective), *standardni jezik* (standard language), *standardologija* („standardology”), *standardizovati* („standardize”, verb), *standardolog* („standardologist”), *standardološki* as adjective and adverb („standardological” adj., „standardologically” adv.), *standardnost* („standardity”), *supstandard* („substandard”, noun), *supstandardan* („substandard”, adj.) etc. Some authors, mostly the sociolinguists, use the listed terms extremely frequently, so that one may speak about a kind of terminological mystification, even about the abuse

These terms are used even when it is absolutely satisfying to use the neutral term *jezik* (for instance the term *srpski jezički standard* is used instead of simpler *srpski jezik*). Thus, some authors, for example, say that to the term *srpski jezički standard*, the allowed correspondent term may be only the term *bosnjački jezik* and not *bosanski jezik* — despite such rule has ever been introduced into the standard.

Simply, it was sufficient to say that in Serbian the nomination of a language is based on the name of nation (and derived from it), and not on the name of a country or a region. Covering with the authority of the prestigious term *standardni jezik*, as well as with the authority of the institution named *Odbor za standardizaciju*, the new prescriptivists impose their own subjective language feeling to the rest of participants in the communication.